

ТРОЈЦА СУРОВИ РЕАЛИСТИ: КЈЕРКЕГОР, НИЧЕ И ДОСТОЕВСКИ

Ако изборот е автентичен, тогаш тоа е длабоко интимен и личен чин. Да се избере некој автор или дело значи да се повикаш на најинтимните нишки кои те поврзуваат со тој избор.

Кјеркегор, Ниче и Достоевски се авторите со кои моите нишки се најинтимни. Влијанието врз мојот светоглед и философија било најсилно токму од овие автори. Токму затоа и моето убедување е дека философијата е многу поблиску до литературното, уметничкото, отколку до егзактно -научното. Ниче тврди дека секоја философија е некој вид на мемоари или своевидна исповед на философот. Да, тоа секако, но и повеќе од тоа. Тоа е и самооправдување и самопотврдување, потрага по себе си, а со самото тоа и „тужба“ против другите кои не се согласуваат со нашата потрага. Оттука и сето тоа мноштво философии, философи и философеми, кои третирали строго рационално-логички може да бидат признати како вистинити и логички издржани. Од аспект на ratio сите можат да го поминат тестот. Но сепак, ние секогаш избираме една од тие философии за омилен или најблиски до нас, а тој избор секако не е рационален, затоа што, рековме, од аспект на логичноста, сите тие се издржани.

Всушност, убеден сум дека сè зависи од изборот на првичните поставки кои се третираат како аксиоми, а кои се длабоко ирационални, несвесни, или ако сакате, потсвесни. Кој избор е направен, главно зависи од тие првични насоки. И токму тие се нашата најголема тајна, она што никому не му го обзnanуваме и во што не можеме да бидеме разубедени, оти никогаш и не сме биле убедени во нив, ами сме биле опседнати со нив. Изборот на првичните поставки е чин за кој немаме аргументи, затоа на изборот на нашите омилен философи и философеми мора да му се допушти голема доза на интимност и ирационалност. Тој избор е интимно согласување произлезено од најдлабоките (или најтемните) вилаети на нашата душа, понекогаш непознати и нам самите.

И затоа не прашувајте зошто најдлабок траг оставиле Кјеркегор, Ниче и Достоевски – на тоа нема одговор. Но тој избор, пак од своја страна, дава одговор за мојот однос кон философијата. Имено, ниту Ниче, ниту Кјеркегор немаат класичен философски систем, ниту пак оперираат со типична философска терминологија, а стилот им е далеку од формалниот философски. Третиот пак, Достоевски, никој дури не го ни вбројува во философите. Но тој е исто толку философ, колку што претходните двајца се книжевници. Тие всушност се едно исто – трагичари.

Токму така – трагичари. Оти само оној кој ја поминал линијата на комозијата и прескокнал во безумието, е благословен да биде мислител. „Трагичното чувствување на животот“ (М. Унамун), е почвата на која почнува да `рти мислителот во нас. Навлегувањето во областа на трагедијата значи повторно раѓање, поинакви мисли, чувства, нов живот. Сето она што во таа димензија ни станува блиско и драго, за останатите кои се зад ѕидот, во областа на комозијата им е туѓо, непотребно и болно. Во тие мигови можеби ќе не разбуди сознанието за ужасот на новата состојба и ќе посакаме да се вратиме во некогашните спокојни и просечни мигови. Но, минатото не се враќа, особено не кога еднаш ќе се решиме за тој „егзистенцијален скок“ и ќе зачекориме во областа на трагедијата. Секој обид да се вратиме од таму е залуден – од таму може само напред.

Тројцава мислители се интересни токму од тукушто изложениве перспективи за областа на трагичното. Кај нив на интересен начин се пунктирани смерниците кои водат во областа на трагедијата. Тие не се научници, тие се философи, значи во крајна линија тие не откриваат ништо, тие само соопштуваат. Впрочем, од горе наведените премиси, следствено е дека ниту една философија не може на ништо да не научи. Теоријата не може да не натера да го премостиме ѕидот и да се упатиме во областа на трагедијата. Напротив, теоријата може долго време да обезбедува можност за тивко и комотно преживување и покрај сите животни загатки. Сиот ужас на постоењето мора да се преживее низ сопственото исуство. Шопенхауер оправдано ќе забележи дека

„личното искуство е неопходен услов за разбирање на поезијата и историјата, тоа искуство е речникот на јазикот на кој тие говорат.“

Кај сите тројца мислителите единствениот извор на познание се нивните преживувања. Нивните дела се само личен опит во областа на трагедијата. Заблуда е да се верува дека писателот постои заради читателот. Таа релација, иако за естетичарите е релевантна област на истражување, сепак од аспект на оваа позиција на трагичното, е бесмислена. Ниту еден писател не пишува заради публиката, публиката му е последното нешто за што мисли додека понира во интимните предели на сопственото бивствување. Така и Кјеркегор, Ниче и Достоевски не говорат за да ги пренесат своите убедувања на читателот и да ги „просветлат“ и научат на нешто. Не, првенствено тие самите ја бараат светлината – читателот е само повикан да ја сведочи таа борба. Да, драг мој читателу, тоа е езотеричната вистина – читателот не постои за писателот.

Ако вистинската, философијата на трагичното запонува од онаа страна на идеализмот (идеализмот не како онтолошка, ами како аксиолошка одредница), во сферата на трагичното, тогаш овие тројца мислителите се единствените кои толку дрско философирале во оваа сфера. Тие со тоа стануваат најдлабоките психолози.

Има една нишка што многу суштински ги поврзува овие тројца мислителите. Таа нишка има само различни имиња – „превреднување на сите вредности“ (Ниче), „промена на убедувањата“, (Достоевски), т.е. „егизстенцијален скок“ (Кјеркегор) – но суштински тоа е храброст да се философира од онаа страна на идеализмот во сферата на трагичното. Многумина други помудри не се решиле на таков чекор. Дури и строгиот и одмерен Кант останува во сферата на идеализмот, немаше храброст, како што вели Ниче „да го пресече минатото како со ножици“ и да почне да философира без сите претходни убедувања. Еден пак друг, уште помудар, толку се ужасуваше од трагичното што си измисли цел еден идеален свет, зачнувајќи го така објективниот идеализам. Неговиот учител пак, Сократ, наивно веруваше во идеалот на просветеноста, па промовираше еднаквост помеѓу знаењето и

добродетелта, како да не гледаше дека насекаде, најголемите злодела главно ги чинат оние најумните.

За разлика од нив, Кјеркегор, Ниче и Достоевски толку длабоко нурнаа во дното на самото, што еднаш за секогаш од таму го разбудија монструмот – излезот од таму мора да се најде. Пред нивната реалност, идеалот и идеализмот не можат повеќе да издржат. Песимизмот и скептицизмот ги соочуваат со нова реалност – надежта засекогаш ја нема, а од животот уште многу останува. Во таква ситуација идеализмот не е од полза. Збогум Канте, збогум Платоне, збогум Сократе. Добредојдовте во областа на трагичното. Подготвени ли сте да зачекорите таму со Кјеркегор, Ниче и Достоевски? Секако, тоа не е обврзно, како што вели Л. Шестов – „кој сака, може назад кон Кант“!

Кјеркегор

За Кјеркегор философијата е акт на најдлабоко душевно доживување, а не резултат на виртуозни промислувања. Ако нешто „боде в очи“ додека го читате Кјеркегор, тоа секако е нагласувањето на индивидуата. За него, таа е единствената реалност, алфа и омега. „Што ќе ми е т.н. објективна реалност“ – вели тој – „ако таа за мене, за мојот живот, нема некое подлабоко значење“. Од овие причини Кјеркегор остро го напаѓа Хегела, кој градејќи величествени философски системи, го оставил поединецот да живее во колиби, како што самиот Кјеркегор вели. Кога човек се соочува со практичните, животните прашања кои задираат до коска, сета теорија е бесполезна. Кјеркегор жестоко го напаѓа идеализмот, разбивајќи ги нежните, розови облаци во кои лебди романтизмот. Основната Хегелова категорија – синтезата во која се надминуваат противречностите – за Кјеркегор е чиста небулоза. Тој е реален – човекот е длабоко противречно суштество и никаква синтеза не може да ја надмине таа иманента противречност. Тој храбро посочува на темелот на секоја поединечна егзистенција – парадоксаноста. Единството и хармонијата се само желба на идеалистичките системи, во реалноста човекот е проникнат со противречности. Човекот во самата своја суштина е парадокс.

Па како тогаш во човека да не се роди стравот како елементарна егзистенцијална одредница. Што може да изнедрат тие парадокси ако не едно потресено, растргнато и на смрт болно суштество. Ете, тоа е реалноста и нема што да нè залажува идеализмот со своите смирувачки приказни. Животот не е изграден од соништата, ние не ги живееме нашите идеали, само се храниме со нив, а во основа нашите болни животи се распарчени од бедата на животот. Ваква е вистината што ни ја фрла в лице данскиот Сократ, брат во страдањата на Ниче и Достоевски.

Сепак - иако појдовните душевни позиции на Кјеркегор и Ниче се идентични, сепак крајниот исход е дијаметрално спротивен. Имено, додека за Кјеркегор во религиозноста гледа највисок степен на човековиот саморазвој, Ниче најенергично се спротивставува на секакво религиозно искуство.

Човекот за Кјеркегор, како слободно суштество, сам го избира сопствениот лик. По сопствен, слободен избор, човекот скоковито минува од една во друга животна фаза. Тој разликува три такви фази: естетска, етичка и религиозна. Од една во друга, преминот е скоковит, директен, нема нијанси и нежни премини. Секој човек, во одреден дел од животот ги искусува, но ретко кој се решава да прескокне особено во последната, религиозната.

Првата - естетската - се карактеризира со непосредност во животот. Овде човек живее фанатично, „разиграно“, весело и самоволно, уживајќи во задоволствата на секој нов нов ден. Човекот - естета не стапува во трајни односи, а особено не се врзува за никакви идеали. Едноставно живее од ден за ден, насладувајќи се на убавината. Но еден ден тоа веќе станува опасно - годините врват, од задоволствата не останува ништо трајно. Човек се запрашува што прави со себе - мора да се „среди“, да се „смири“. И тогаш го прави скокот во етичката фаза - ги прифаќа граѓанските норми, најчесто се жени, се мажи, усвојува одредени идеали и живее помирен живот. Но, црвот рие, човек чувствува дека тоа не може да е сè, дека смислата на овој смртен живот не може да се исцрпи во тоа. Животот продолжува да нè растргнува.

Овде во корелација може да се доведат идеите на Достоевски пред романот „Записи од подземјето“ и на Ниче во фазата пред делото „Човечки, премногу човечки“. Во овие фази може да се препознае Кјеркегоровата „шема“. Имено, во оваа фаза тие сеуште не се во областа на трагедијата, во „подземјето“, како што би рекол Достоевски, т.е. сеуште не е дојдено времето за „превреднување на сите вредности“, како што би рекол Ниче. Животот овде суште почива на идеалите.

Но, само за неосвестените животот е цветна градина со опојни мириси, за искрениот тој е ледена планина каде силни ветришта изземнуваат. Достоевски вели „силното познание“ е болест. Романтизмот и идеализмот на неосвестените им овозможува комотно да си го проживеат животот, со убедување дека трагедијата е само минлив миг, а среќата трајна човекова состојба. Но еден самоосвестен и искрен однос кон себе си и другите, трагедијата ја прима како судбина – и ете го моментот за скок во третата фаза – религиозната.

Тоа веќе избирање на трагедијата, тоа е свест за сопствениот ужас, за сопствената бесмисла, како единствена смисла. „Доколку човека подлабоко го обзема јанса“ – вели Кјеркегор – „дотолку повеќе во него има човечка големина“. Ако човек сака неговиот живот да има апсолутна важност, мора да скокне во религиозната сфера. Од „тегобноста“ (Сартр) и „болеста на смрт“ (Кјеркегор), извира потребата и потрагата по Бога и душевниот мир. Еднаш кога ќе ја сфатиш и доживееш сопствената беда, тогаш мораш или кон Бога или кон лудило – *tertium non datur*. Кјеркегор и Достоевски го најдоа својот Бог. Ниче не – и полуде.

Поразително е сфаќањето на сопствената беда, тоа е премин кон подземјето. Страшно е да се напуштат волшебствата на романтизмот и да се нурнеш во тајните двери на сопственото подземје. Од мигот кога вечниот човекот непријател – времето, пред очи ќе ни ја фрли нашата минорност пред вечната семинливост, сфаќаме дека ни треба мир – „макар светот да пропадне“